

VITA

KISEBBSÉG ÉS ISKOLÁZOTTSÁG – TÉNYEK, ADATOK PÁSZTOR ADÉL ŐSHONOS KISEBBSÉG MINT NEM ÖNKÉNTES KISEBBSÉG CÍMŰ ÍRÁSA KAPCSÁN –

KOVÁCS László

e-mail: laszlo.kovacs@uni-corvinus.hu

Abstract: Using 2002 Census data from Romania the author shows that there is a considerable difference on high-educated persons of different nationality. Moreover, the survey data of Public Opinion Barometer (Research founded by Soros Foundation Romania) demonstrates that – contrary to Adél Pásztor findings, published by *Review of Sociology* and *Szociológiai Szemle* – there is a significant difference in educational attainment in Romania among ethnic Romanian and ethnic Hungarian youths of 25–29 ages, in favor of Romanians. 26.715 persons were questioned in 14 field researches during the period of 1998 and 2004. In the age group 25–29 15.7 per cent of ethnic Romanians and 5.3 per cent of ethnic Hungarians have had diploma in higher education at the time of the survey.

Összefoglaló: A 2002. évi romániai census adatai szignifikáns különbségeket mutatnak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők nemzetiségi megoszlása tekintetében. Ezen felül a Romániai Soros Alapítvány támogatásával szervezett Közvélemény Barométere kutatás adatai alapján – Pásztor Adél *Szociológiai Szemlében* és a *Review of Sociology*ban közzétett írásában foglaltakkal ellentétben – a romániai 25–29 éves korosztályba tartozó románok és magyarok körében is tetemes különbség tapasztalható a felsőfokú végzettségűek körében a románok „javára”. A kutatás 14 hulláma során 26.715 reprezentatív módon kiválasztott személyt kérdeztek 1998 és 2004 között. A 25–29 éves korcsoportban a felvétel idején a románok 15,7 százaléka, a magyarok 5,3 százaléka rendelkezett diplomával.

Keywords: education, minority, Romanian, Hungarian, Romania

Kulcsszavak: képzettség, kisebbség, román, magyar, Románia

Kiemelt helyen közli a *Szociológiai Szemle* 2006. évi második száma Pásztor Adél *Őshonos kisebbség mint nem önkéntes kisebbség* című írását,¹ melyben az európai őshonos kisebbségek iskolázottsági egyenlőtlenségeit és ezen belül a határon túli magyar kisebbség helyzetét elemzi. Elméleti keretül Ogbu kulturális-ökológiai megközelítését választotta, melyet kritikai észrevételekkel együtt, részletesen ismertet.

Izgalmas, kihívásokkal teli, felelősségteljes kutatói feladat a Magyarország határain kívül élő magyarok és a többségi nemzet iskolázottsági különbségeinek feltárása. A szociológus sokrétű tevékenysége azonban nem csak (elsősorban nem) divatos elméletek és módszerek alkalmazásából áll, hanem a társadalmi történések, a társadalmi valóság leírására, elemzésére kell fókuszálnia.²

ELMÉLETI KERET

Ogbu elméletét mindenekelőtt az afro-amerikai népesség iskolai teljesítményének a fehérektől való elmaradására való magyarázatként dolgozta ki, azonban olyan egyesült államokbeli autonóm kisebbségek is vizsgálatának fókuszában állottak, amelyek nyelvi vagy kulturális szempontból a többségtől jól elkülönülnek, gazdasági, politikai, társadalmi helyzetük tekintetében nincsenek alárendelt helyzetben. Ez utóbbi csoportok kizárólag fehérekből állottak (zsidók, mormonok) és iskolai teljesítményük alapján viszonylag sikeresek voltak; iskolai eredményeik alapján sikeres, őshonos, nem-fehér kisebbségre – az Amerikai Egyesült Államokban – nem talált példát (Ogbu 1992).

Az afro-amerikai népesség kisebbségi helyzete merőben más, mint a határon túl, a környező országokban élő magyar kisebbségé. Valamely elnyomott kisebbségi csoport kollektív identitása két tényező megteremtése és fenntartása által definiálható: státus-problémák³ (külső erők, amelyek egy embercsoportot a népesség többségétől elkülönített entitásként határoznak meg) és a kisebbség válasza a státus-problémákra⁴ (Ogbu 2004). A kisebbségi csoport kollektív identitásának néhány jellemzője a Magyarországon és a határos országokban élő kisebbségek esetén is – így a határon túli magyarok esetében is – érvényes; ennek ellenére a környező országokban élő magyarok társadalmi-gazdasági státusának, a tapasztalható egyenlőtlenségek vizsgálatakor talán az európai kultúrkörhöz közelebb álló Bourdieu⁵ (1997), Beck (1997), Sorokin (1998) vagy akár DiMaggio (1998) elméleti megközelítését (is) hasznos lett volna alkalmazni.

- 1 Az írást a *Review of Sociology* 2006. évi második száma is közli.
- 2 A kutatói tevékenységnek az adatbázis kiválasztására is ki kell(ene) terjednie; annak eldöntése, hogy egy adatfelvétel alkalmas-e az adott probléma vizsgálatára, akár döntően befolyásolhatja az elemzés során levont következtetések érvényességét és megbízhatóságát.
- 3 A státus-problémákat kollektív problémaként határozza meg, amely a társadalomba való bekebelezéstől az instrumentális diszkriminációig, a társadalmi alárendeltségtől az expresszív rossz bánásmódig egy sor – az alárendelt csoportnak a fennálló többség-kisebbség viszonyban – megoldhatatlannak vagy nehezen megoldhatónak tartott problémát tartalmaz.
- 4 A nem önkéntes kisebbségi csoport tagjai kollektíven és egyénként is reagálnak a többségiéknél alacsonyabb gazdasági, politikai státuszukra vagy a nyelvi-kulturális stigmatizációjukra, ami kollektív identitásukat és különálló létüket erősíti.
- 5 Bourdieu az inkorporált társadalmi tőke fogalmát kifejezetten az egyén tulajdonává váló, mindenekelőtt oktatási intézményekben megszerezhető képzettség definiálására vezette be.

Az európai kisebbségek esetében gyakran a többségi csoporthoz tartozók viszonyulása határozza meg a kisebbség iskolai teljesítményét, ami adott országon belül is különböző lehet (Luciak 2004). Feltételezhető, hogy a romániai magyaroknál is a mindenki számára megközelíthető anyanyelvű iskolarendszer a Székelyföldön vagy az erdélyi jelentős magyar népességgel rendelkező városokban jótékonyan hat az iskolai teljesítményre; a szórványban élők egy része azonban kénytelen románul tanulni, ami időlegesen visszavetheti a teljesítményt. A későbbiekben – amennyiben a felsőoktatásban olyan szakot választ, amely nem hozzáférhető magyarul – a román nyelv alapos ismerete előnyére is válhat. A magyar középfokú és felsőfokú oktatásra is jellemző önkéntes szegregáció az 1970-es 1980-as évek erőszakos elnemzetietlenítő oktatáspolitikája fényében plauzibilis. A magyar felsőfokú oktatás azonban számos területen nem vagy nem megfelelő színvonalon hozzáférhető. A magyar nyelvű felsőoktatás expanziója üdvözlendő fejlemény az 1989-es változásokat követő Romániában, nem elhanyagolható azonban az a hátrány, amit a román szaknyelv és gyakran a román nyelv⁶ megfelelő ismeretének hiánya a későbbi elhelyezkedésnél – mindenekelőtt a Székelyföldön kívüli területeken – okoz(hat).⁷

AZ ÍRÁS ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ KUTATÁS

A romániai oktatási egyenlőtlenségek eldöntésére a szerző által választott kutatás a 15–29 éves korosztályt érintette. A felmérés összefoglalójául szolgáló Gyorsjelentés szerint a vizsgált korcsoportban 225.030 magyar és 1.464.251 román fiatal volt. A minta elemszáma 1917 amiből 1.196 magyar és 721 román. A román alminta – a Gyorsjelentés szerint – „természetszerűen” tartalmazza néhány roma, ukrán és szerb nemzetiségű személy adatait. A magyar almintában 97 százalék volt azoknak az aránya, akik magyar nemzetiségűnek vallották magukat. A fennmaradó három százalék közül 14 román, 10 német, 6 cigány és 4 más nemzetiségű volt (Csata és társai é.n.).

A felmérés anyanyelv szerint differenciál, Pásztor azonban a kisebbségi létre vonatkozólag vonja le következtetéseit. Ha ettől is eltekintünk és azt is figyelmen kívül hagyjuk, hogy az egyéb nemzetiségűek úgy a román mint a magyar almintában vegyesen szerepelnek, amellet semmiképpen nem mehetünk el szó nélkül, hogy a magyar fiataloknak több mint tízszer (!) akkora esélyük volt a mintába kerülni, mint az adott korosztályhoz tartozó románoknak.⁸

A szerző a felmérés adatai alapján empirikus evidenciaként állapítja meg, hogy a Kárpát-medencében Magyarország jelenlegi határain kívül élő magyarok kisebbségi helyzete – Szlovákia kivételével – az iskolázottság területén nem jár együtt előnytelen helyzettel.

6 Ideálisnak – a volt kommunista tömb országai közül – a szlovén megoldás tűnik: azokon a településeken, ahol számottevő kisebbségi él, nem csak a kisebbségnek kell a többség nyelvét elsajátítania, hanem a többségnek is a kötelező iskolai képzés keretében tanulnia kell az adott kisebbség nyelvét.

7 A szakkifejezések román nyelvű ismertetése még a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar oktatási nyelvű szakjainak többségén sem történik meg.

8 Emlékeztetőül: „A megfelelő mintavétel azt jelenti, hogy a vizsgálni kívánt sokaság minden tagjának egyenlő esélye kell legyen arra, hogy a mintába kerüljön ...” (Andorka 1997: 103).

Eltekintve attól, hogy a hátrányos helyzet az iskolai teljesítményen kívül az élet számos más – olykor igen nehezen megfogható – területén megnyilvánulhat, a következőkben a Magyarország szomszéd-államai közül a romániai kisebbségek és különösen az ott élő magyarok a többségekhez viszonyított felsőfokú iskolai végzettségével foglalkozunk. A választást egyrészt az indokolja, hogy Magyarország szomszédjai közül itt él a legnagyobb létszámú magyar kisebbség és erre a területre vonatkozóan rendelkezünk nem csak a Népszámlálás idevágó adataival, hanem egy olyan reprezentatív felméréssorozattal is, amelynek adatai – reményeink szerint – egyértelmű bizonyítékát adhatják annak, hogy van-e tetemes elmaradás a többség és a magyar kisebbség iskolázottsága terén általában és akár a Pásztor által kiemelten vizsgált korcsoportokban is.

NÉPSZÁMLÁLÁSI- ÉS FELMÉRÉSADATOK

A legátfogóbb és legmegbízhatóbb információkat valamely ország népességéről (a kisebbségekről⁹ és az iskolázottságról is) a 10 évente megismételt Népszámlálások alkalmával regisztrált adatokból kaphatjuk. Romániában a legutóbbi 2002-es census alkalmával a legnagyobb létszámú magyar kisebbségen kívül, számos más őshonos és nem önkéntes nemzeti kisebbséget is regisztráltak. 50.000-nél nagyobb létszámú volt a roma,¹⁰ az ukrán és a német kisebbség, de a török, tatár, lipován, szlovák, szerb közösséghez is egyenként több mint 10.000-en tartoztak¹¹.

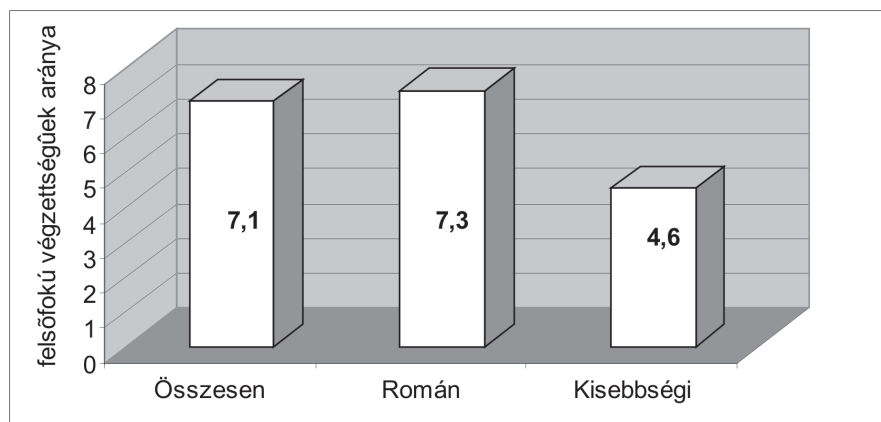
Az iskolai végzettségre vonatkozó adatokat a román Nemzeti Statisztikai Intézet a 10 évnél idősebb népességre vonatkozóan közölte. Közel 2.000.000 ember a 10 évnél idősebbek közül valamelyik kisebbséghez tartozónak vallotta magát, közülük 90.991-en rendelkeztek felsőfokú képzettséggel. A többségi nemzet 19,4 millió 10 évnél idősebb tagja közül 1,37 milliúnak volt diplomája. Románia teljes népességének valamivel több, mint 7 százaléka rendelkezett felsőfokú képzettséggel; a többség esetén a felsőfokú képzettségük aránya meghaladja a 7,3 százalékot, a kisebbségeknél nem éri el a 4,6 százalékot. A több mint 60 százaléknyi különbség önmagáért beszél.

Árnyaltabb képet kapunk, ha a nagyobb létszámú nemzeti kisebbségeket külön vizsgáljuk. A 10 évnél idősebb népesség közül 1,3 millióan magyarnak, 408 ezren romának, 56 ezren németnek és 53 ezren ukránnak vallották magukat. A magyarok 4,9 százaléka, a cigányok 0,17 százaléka, a németek közel 10,6 százaléka, az ukránok 2,5 százaléka volt diplomás. A német kisebbséghez tartozók képzettsége lényegesen meghaladja a románokét, az ukránoké alig több mint egyharmada a románokénak. A felsőfokú végzettségük aránya a legalacsonyabb a románknál volt. A magyarok a kisebbségek átlagos szintjét valamivel meghaladják, de a többségi nemzet tagjaitól messze (50 százalékkal) elmarad körükben a felsőfokú képzettségük aránya.

9 Romániában a kötelezően megválaszolendő kérdések között szerepelt a nemzetiségre vonatkozó kérdés.

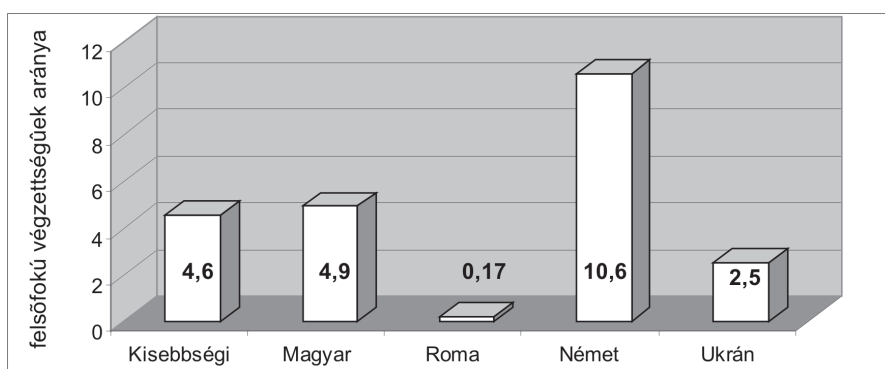
10 A 0–4 éves korosztályban a roma népesség száma meghaladja a magyarokét.

11 A többi kisebbség (szlovének, bolgárok, örmények, stb.) közül is szinte mindegyik őshonos kisebbség Románia mai területén; kivéve például a mintegy 2.500 főt számláló kínai népességet.

1. ábra Felsőfokú végzettségűek aránya a teljes népesség, a románok és a kisebbségek körében

Forrás: Nemzeti Statisztikai Intézet (Románia) 2002-es Népszámlálási adatai alapján saját számítás.

2. ábra Felsőfokú végzettségűek aránya a teljes kisebbségi népesség és a népesebb létszámú nemzetiségek körében

Forrás: Nemzeti Statisztikai Intézet (Románia) 2002-es Népszámlálási adatai alapján saját számítás.

A vizsgálatunkat a felsőfokú végzettségűekre korlátozzuk, mivel ez az az oktatási szint, ahol differenciált, intézményesített kulturális tőke szerzhető. Az alsóbb oktatási szintű különbözőségek vizsgálatának Romániában sok értelme nincs: az 1980-as években a tankötelezettség kiterjesztése 16 éves korig és az iskolakötelezettség tervbe vett 18 éves korig történő meghosszabbítása, a középfokú oktatásban való részvétel esetén az iskolázottságbeli különbségeket gyakorlatilag megszüntették. A központi kormányzati intézkedés minden nemzetiségre egyformán vonatkozott. Az 1989-es változásokat követően a 8 osztályos kötelező képzés mellett döntöttek, azonban a középfokú oktatás különböző szintjein való részvétel – nemzetiségtől szinte függetlenül – általános maradt. A középfokú oktatás különböző szintjein az 1989-es fordulat óta iskolába került generációk esetében is lehetnek különbségek, a magyarok képzett-

sége egyes esetekben felülmúlhatja a románokét. A magyarázat azonban igen egyszerű: elméleti képzést nyújtó líceumokban¹² általában csaknem korlátozás nélkül hozzáférhetőek magyar tanítási nyelvű iskolák/osztályok; a szakképzésben viszont – egyes területeken – alig akad magyar tanítási nyelvű.

A közölt népszámlálási adatok azonban nem nyújtanak módot arra, hogy a Pásztor írásában tanulmányozott, a rendszerváltást követően felnőtt korosztály iskolázottságát megvizsgáljuk, így egy országos reprezentatív mintán készült felmérésorozat adataira támaszkodva elemezzük a Romániában élő nemzeti kisebbségek és kiemelten a romániai magyarok felsőfokú végzettségének előfordulását a többségi nemzethez viszonyítva. E célból egy olyan adatbázist választottunk, amely 1998 és 2004 között évente két alkalommal végzett kutatás összesített eredményeit tartalmazza. A kutatások tehát a MOZAIK 2001 felvétel előtt és után három évvel valamint 2001-ben tavasszal és ősszel, évente, országos reprezentatív mintán készültek. A felhasznált adatbázis az összesen 7 évben végzett 14 kutatás adatait tartalmazza; a *Közvélemény Barométere (Barometrul de Opinie Publică – BOP)* kutatás különböző kutatóintézetek¹³ közreműködésével a romániai Soros Alapítvány megrendelésére készült.

1 táblázat Felsőfokú végzettségük aránya nemzetiségek szerint (százalékos megoszlás)

	Felsőfokú végzettségű		N
	Nem	Igen	
Román	90	10	24.107
Magyar	93,5	6,5	1.795
Roma	99,5	0,5	427
Német	84,7	15,3	72
Egyéb	92,4	7,6	314
N	24.142	2.573	26.715

$\chi^2 = 70,56$; $p < 0,001$

Forrás: BOP 1998–2004 alapján saját számítás.

Az összesen közel 26.792-es minta nemzetiségi megoszlása: 24.157 román (90,2 százalék), 1.797 magyar (6,7 százalék), 427 cigány (1,6 százalék), 72 német (0,3 százalék) és 314 egyéb nemzetiségű (1,2 százalék); 25-en nem válaszoltak a nemzetiségre vonatkozó kérdésre. A válaszolók 90,4 százaléka nem rendelkezik felsőfokú képzettséggel (24.165 személy), 9,6 százalékuknak volt a kérdés időpontjában diplomája (2.573 személy), 54-en nem válaszoltak a képzettségre vonatkozó kérdésre.

12 A magyarországi gimnáziumi képzésnek felel meg.

13 Az adatgyűjtést végző kutatóintézetek: CURS, MMT, IMAS, Gallup.

A 2.608 kisebbségiből 153-nak (5,9 százalék), a 24107 románból 2.420-nak (10 százalék) volt diplomája. A román diplomás válaszolók aránya közel 70 százalékkal haladja meg a kisebbségiekét.

Az 1 táblázatban foglalt adatok a Népszámlálási eredményekhez nagyon hasonló megoszlást mutatnak: az összes romániai kisebbséghez viszonyítva a magyarok között valamivel több diplomás van, a románoktól való elmaradásuk azonban igen jelentős; közel 54 százalékkal több románnak van diplomája, mint magyarnak. A roma népesség rendkívül nagy képzettségbeli elmaradása itt is tetten érhető, a német válaszolók ebben az esetben is a románokénál magasabb képzettségűek voltak.

A továbbiakban korcsoportok szerint csupán a magyar és a román válaszolók adatait vizsgáljuk, mivel a hivatkozott tanulmány is csupán e két népcsoport iskolázottsága közötti különbségek vizsgálatát tekinti tárgyának. A 25 éves vagy annál idősebb népesség felsőfokú végzettségét vizsgáltuk, mivel ez az az életkor, amikor a diploma megszerzésére sor kerülhetett.¹⁴

2. táblázat Felsőfokú képzettséggel nem rendelkezők és diplomások aránya korcsoportok szerint

	25–29 évesek			30–34 évesek			35–39 évesek			40–44 évesek		
	Felsőfokú végzettségű		N	Felsőfokú végzettségű		N	Felsőfokú végzettségű		N	Felsőfokú végzettségű		N
	Nem	Igen		Nem	Igen		Nem	Igen		Nem	Igen	
Román	84,3	15,7	1876	88,6	11,4	2101	87,4	12,6	1793	88,4	11,6	2103
Magyar	94,7	5,3	150	92,4	7,6	144	90,8	9,2	119	88,4	11,6	138
	$\chi^2 = 11,7; p < 0,001$			$\chi^2 = 1,90; \text{nem szignifikáns}$			$\chi^2 = 1,16; \text{nem szignifikáns}$			$\chi^2 = 0$		

	45–49 évesek			50–54 évesek			55–59 évesek			60–64 évesek		
	Felsőfokú végzettségű		N	Felsőfokú végzettségű		N	Felsőfokú végzettségű		N	Felsőfokú végzettségű		N
	Nem	Igen		Nem	Igen		Nem	Igen		Nem	Igen	
Román	87,1	12,9	2381	87,9	12,1	2224	88,4	11,6	1639	92	8	1798
Magyar	92,2	7,8	167	91,6	8,4	179	94	6	150	96,4	3,6	192
	$\chi^2 = 3,66; p < 0,1$			$\chi^2 = 2,24; \text{nem szignifikáns}$			$\chi^2 = 4,35; p < 0,1$			$\chi^2 = 4,71; p < 0,1$		

	65–69 évesek			70 év feletti		
	Felsőfokú végzettségű		N	Felsőfokú végzettségű		N
	Nem	Igen		Nem	Igen	
Román	92,7	6,6	1837	93,7	6,3	3040
Magyar	95,1	4,9	142	92,6	7,4	203
	$\chi^2 = 0,63; \text{nem szignifikáns}$			$\chi^2 = 0,68; \text{nem szignifikáns}$		

Forrás: BOP 1998–2004 alapján saját számítás.

14 A 25 év alatti korcsoport esetében is szignifikáns különbségek voltak a román és a magyar fiatalok között a diplomások arányát illetően.

Korcsoportok szerint vizsgálva két kivételtől eltekintve a románok képzettségbeli fölényét figyelhetjük meg. A 40–44 évesek körében azonos a diplomások aránya a magyarok és a románok között. A 70 éves vagy ennél idősebbeknél azonban a magyar diplomások aránya meghaladja a románokét: az idős románok 6,3 százaléka, a magyarok 7,4 százaléka volt diplomás. A magyar kisebbség képzettségi hátránya tehát semmiképpen nem történelmi-kulturális hagyományok átörökítése révén keletkezett, hanem az elmúlt fél évszázad romániai történéseinek nemzetiségi lenyomata.

A leghangsúlyosabb különbségeket a diplomások arányában éppen a Pásztor által is vizsgált 25–29 évesek korcsoportjában találjuk. A románok 15,7 százaléka, a magyarok 5,3 százaléka rendelkezett felsőfokú képzettséggel, a különbség közel háromszoros.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A népszámlálási adatok a felsőfokú végzettségűeknél a magyarok 50 százalékos és szinte minden más kisebbségnél is jelentős lemaradást regisztráltak a többségi nemzethez viszonyítva. Az idézett felmérés adatai a 25–29 éves korosztályban is a többségi nemzetnek a magyarokhoz viszonyítva szignifikánsan magasabb (háromszoros!) arányát mutatja a diplomások körében.

A fenti tények és adatok fényében talán célszerű újra gondolni a felmerülő kérdésekre adható válaszokat: összefonódik-e a kisebbségi lét a romániai magyarok esetében előnytelen helyzettel? Hátrányos helyzettel jár-e a magyar kisebbséghez tartozás, vagy általában a kisebbségi lét a felsőfokú iskolázottság területén?

IRODALOM

- Andorka R. (1997): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Beck, U. (1997): Túl a renden és osztályon? Társadalmi egyenlőtlenségek, társadalmi individualizációs folyamatok és az új társadalmi alakulatok, identitások keletkezése. In Angelusz R. szerk.: *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 418–468.
- Bourdieu, P. (1997): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Angelusz R. szerk.: *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 156–177.
- Csata Zs. és társai. (é.n.): *MOZAIK 2001 Gyorsjelentés Belső Erdély*. Budapest.
- DiMaggio, P. (1998): A kulturális tőke és az iskolai teljesítmény: A státuskultúrában való részvétel hatása az Egyesült Államokbeli középiskolások jegyeire. In Róbert P. szerk.: *A társadalmi mobilitás. Hagyományos és új megközelítések*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 198–218.
- Luciak, M. (2004): Minority Status and Schooling – John U. Ogbu’s Theory and the Schooling of Ethnic Minorities in Europe. *Intercultural Education*, 15(4): 359–368.
- Ogbu, J.U. (1992): Adaptation to Minority Status and Impact on School Success. *Theory Into Practice*, XXXI(4): 287–295.
- Ogbu, J.U. (2004): Collective Identity and the Burden of „Acting White” in Black History, Community, and Education. *The Urban Review*, 36(1): 1–35.

- Pásztor A. (2006): Őshonos kisebbség mint nem önkéntes kisebbség. *Szociológiai Szemle*, 16(2): 3–36.
- Pásztor A. (2006): National Minorities with Respect to Education. The Case of Hungarians. *Review of Sociology*, 12(2): 5–35.
- Sorokin, P.A. (1998): A vertikális mobilitás csatornáit. In Róbert P. szerk.: *A társadalmi mobilitás. Hagományos és új megközelítések*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 12–25.